

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д 10.24.699 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, филология илимдеринин доктору, доцент С.С.Жумалиевдин диссертант Жээнбекова Чинара Маматжусуповнанын «Англис жана кыргыз тилдериндеги тыныш белгилери (тыныш белгилердин дискурстук системасын салыштыруу)» аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине берген

КОРУТУНДУ ПИКИРИ

1. Диссертациялык кеңеште корголо турган кандидаттык диссертациянын адистикке тиешелүүлүгү.

Жээнбекова Чинара Маматжусуповнанын «Англис жана кыргыз тилдериндеги тыныш белгилери (тыныш белгилердин дискурстук системасын салыштыруу)» аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистигинин профилине дал келет.

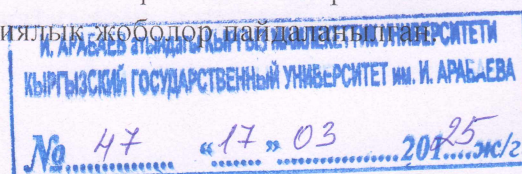
Изилдөөнүн максаты катары англис жана кыргыз көркөм чыгармаларындагы адабий дискурстун түшүнүктүк-пунктуациялык жактан мүчөлөнүшүн аныктоону көрсөткөн.

Бул коюлган максатына жетүү үчүн төмөндөгүдөй милдеттерди алдына койгон:

- 1) адабий дискурстун кубулушун, анын түрлөрүн жана анда тыныш белгилеринин колдонулушун изилдөө;
- 2) англис жана кыргыз тилдериндеги пунктуациялардын мисалында тилдин пунктуациялык системасын жана анын компоненттерин изилдөө;
- 3) дискурстун предикативдүүлүгүн, сүйлөм-айтымдын предикативдүүлүгүн жана алардын түзүлүшүнө пунктуациянын тийгизген таасирин изилдөө;
- 4) англис жана кыргыз көркөм дискурсунын түшүнүктүк-пунктуациялык жактан бөлүнүү процессин изилдөө;
- 5) методологиялык мамиленин методологиясын жана принциптерин аныктап, англис жана кыргыз көркөм дискурстарынын түшүнүктүк-пунктуациялык бөлүнүшүнө илимий талдоо жүргүү;
- 6) лингвометодиканын позициясынан англис жана кыргыз тилдеринин тиешелүү көркөм дискурстарында бул жыйынтыктарды аныктап талкуулоо.

Изилдөөнүн объектиси – англис жана кыргыз тилдериндеги универсалдуу 10 тыныш белгилеринин системасы, **изилдөөнүн предмети** катары жазуучунун кандайдыр бир ойду билдирүү максатында түзгөн көркөм адабий дискурсу тандалып алынган.

Диссертациялык изилдөөнүн методологиялык негизи катары чет өлкөлүк жана ата мекендик окумуштуулардын эмгектери, алардагы теориялык жоболор, илимдердин

Тагыраак айтканда, дискурстун, синтаксистин жана пунктуациянын жалпы теориясы боюнча Н.А.Слюсарева, А.И.Домашнев, И.П.Шишкина, Е.А.Гончарова, Г.Б.Сыдыкова, Т.Аширбаев, М.А.Беляева, Н.Бейшекеев, В.В.Бабайцева, Н.С.Валгина, А.Жапаров, С.Мусаев, А.Турсунов ж.б. окумуштуулардын эмгектериндеги, ошондой эле предикативдүүлүктү логика-грамматикалык кубулуш катары сыпаттоо жана функционалдык грамматиканын теориялык маселелери, лингвометодика боюнча О.С.Ахманова, Г.Б.Микаэлян, А.А.Худяков, М.Д.Городникова, Н.Н.Супрун, Э.Б.Фигон, В.Д.Аракин, М.А.Давыдова, Б.Өмүралиев өндүү окумуштуулардын эмгектериндеги теориялык жоболорго негизделген.

Изилдөө методдору катары логикалык-катормо ыкмасы, лингвистикалык анализ ыкмасы, сүйлөмдөрдүн маанисин мелодикалык жана интонациялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен синтагматикалык-семантикалык анализ ыкмасы, сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын семантикалык-морфологиялык анализинин ыкмасы, тандап алуу ыкмасы жана сандык эсептөөлөр ыкмаларынын колдонулушу изилдөөнүн негизги максатына жетүүсүнө өбөлгө түзгөн.

II. Теманын актуалдуулугу.

Тандалган теманын актуалдуулугу дискурс теориясына байланыштуу маселеге арналышы менен, башкача айтканда, маданият аралык лингвистикалык карым-катнашты жана тилдер аралык катормо ишин жеңилдетүүгө багытталган тыныш белгилердин дискурстук системасын салыштырып изилдөө зарылдыгы менен түшүндүрүлөт. Башкача айтканда, англис тилинен кыргыз тилине же терскерисинче, кыргыз тилинен англис тилине которуу процессинде көркөм прозаны которууда тилдин түшүнүктүк-пунктуациялык жактан туура ажыратылышы да көйгөйлүү маселелердин бирине экенин белгилейт.

III. Иштин жыйынтыктарынын илимий жаңылыгы катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот:

1. Эки тилди салыштыруу аркылуу жалпы тенденцияларды жана грамматикалык түзүлүштөрүндөгү айырмачылыктар менен байланышкан көркөм чыгармалардагы пунктуациялык белгилердин колдонулуш өзгөчөлүктөрү аныкталган.
2. Англис жана кыргыз тилдериндеги көркөм дискурстун предикативдик белгилери изилденген.
3. Англис жана кыргыз көркөм дискурсунун түшүнүктүк-пунктуациялык жактан бөлүнүү процесси анализге алынган.
4. Лингвометодиканын позициясынан англис жана кыргыз тилдеринин тиешелүү көркөм дискурстарын изилдөөнүн жыйынтыктарын верификациялоонун метод-критерийлери белгиленген.

Коргоого сунушталган жоболору

1. Пунктуация графикалык тыныш белгилердин системасы болуу менен бирге фонетикалык-морфологиялык, морфологиялык-сөз жасоочу жана интонация-синтаксистик сыяктуу лингвистикалык системалар менен бирге аналитикалык англис жана агглютинативдик кыргыз тилдеринин грамматикалык типтерин бекемдөөгө катышат жана шарт түзөт;
2. Тилдин пунктуация системасы: аналитикалык англис жана агглютинативдик кыргыз тилдери микротекст-дискурстун түшүнүктүк-логикалык темасы (идеясы, маңызы) менен анын синтагматикалык-интонациялык формасынын ортосунда кепте да,

- жазууда да бирдей аралыкта гана жайгашпастан, ошондой эле автордун бардык логикалык жана стилистикалык максаттарын сактап, аларды байланыштырып турат;
3. Дискурстук көркөм текстте: конкреттүү адам, автор-жазуучу тарабынан түзүлгөн аналитикалык англис жана агглютинативдик кыргыз тилинде тыныш белгилеринин ролу кыйла жогорулайт, анткени бул тыныш белгилер функционалдык жактан кептин оозеки формасын жазуучунун көркөм идеясын сактоо менен жазылган формасына «которууга» багытталган.

IV. Диссертациядагы жыйынтыктардын жана корутундулардын илимий жактан негизделиши.

Изилдөөчү тарабынан төмөнкүдөй илимий натыйжалар алынган:

1. **1-жыйынтык.** Пунктуация графикалык тыныш белгилердин туюк системасы катары фонетика-морфологиялык, морфология-сөз жасоочу жана интонация-синтаксистик лингвистикалык системалары менен бирге аналитикалык англис тили жана агглютинативдик кыргыз тилинин грамматикалык тибинин бекемделишине катышып өбөлгө түзөрүн аныктаган;
2. Тилдин пунктуациялык системасы: аналитикалык англис жана агглютинативдик кыргыз тилдери микротекст-дискурстун түшүнүктүк-логикалык темасы (идеясы, маңызы) менен анын синтагматикалык-интонациялык формасынын ортосунда кепте да, жазууда да бирдей аралыкта гана жайгашпастан, ошондой эле автордун бардык логикалык жана стилистикалык максаттарын сактап, аларды байланыштырып турарын белгилеп көрсөткөн;
3. Англис жана кыргыз тилдеринде конкреттүү адам же жазуучу тарабынан түзүлгөн дискурстук көркөм тексттердеги тыныш белгилеринин ролунун жогорулоо фактору, функционалдык жактан оозеки кепти жазуучунун идеясы сакталган жазма формасына которуу процесси менен байланыштуулугу аныкталган.

V. Сунушталган жыйынтыктардын жанылык деңгээли.

1-жыйынтыгы жаңы, анткени пунктуация графикалык тыныш белгилердин системасы катары фонетика-морфологиялык, морфология-сөз жасоочу жана интонация-синтаксистик лингвистикалык системалары менен биргеликте англис жана кыргыз тилдеринин грамматикалык структурасынын бекемделишине өбөлгө түзөрү атайын изилденген эмес;

2-жыйынтыгы жаңы, анткени аналитикалык англис тили жана агглютинативдик кыргыз тилинин пунктуациялык системасы микротекст-дискурстун түшүнүктүк-логикалык темасы (идеясы, маңызы) менен анын синтагматикалык-интонациялык формасынын ортосунда кепте да, жазууда да бирдей аралыкта гана жайгашпастан, ошондой эле автордун бардык логикалык жана стилистикалык максаттарын сактап, аларды байланыштырып турарын тиешелүү иллюстративдик материалдар аркылуу далилдеп көрсөткөн;

3-жыйынтыгы да жаңы, себеби адам же жазуучу тарабынан түзүлгөн дискурстук көркөм тексттердеги тыныш белгилеринин ролунун жогорулоосунун негизги себеби, оозеки кепти жазма кепке которуу процесси менен тыгыз байланыштуу экендиги эки тилдин материалдарынын негизинде аныкталган.

VI. Алынган жыйынтыктардын теориялык жана колдонмо багыттарга тиешелүү маселелерди чечүүдөгү наркы.

Иштин теориялык мааниси катары изилдөөнүн натыйжаларын жана жоболорун англис жана кыргыз тилдеринин салыштырма грамматикасы боюнча монографияда, PhD докторант, аспирант, магистрант жана студенттердин илимий иштеринде пайдаланууга жана жыйынтык материалдарын жогорку окуу жайларында салыштырма типология боюнча лекциялык курс катары колдонууга болорун көрсөтүүгө болот.

Дискурс теориясына байланыштуу маселенин изилденишине өбөлгө түзүп, маданият аралык лингвистикалык карым-катнашты жана тилдер аралык котормо ишин жеңилдетүүдө тыныш белгилердин дискурстук системасындагы көркөм чыгармаларды которууда тилдин түшүнүктүк-пунктуациялык чектерин ажыратуу боюнча алынган натыйжалары изилдөөнүн теориялык наркын аныктап турат.

VII. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана корутундуларынын жарыяланышы.

Диссертациянын негизги мазмуну изденүүчүнүн төмөндөгү илимий эмгектеринде чагылдырылган:

1. Жээнбекова Ч. М. Пунктуационная система языка и ее составляющие: английская и кыргызская пунктуация в построении художественного дискурса [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Alatoo Academic Studies. – Alatoo Academic Studies. – 2024. – № 2. – С. 158-170. <https://elibrary.ru/item.asp?id=68549386>
2. Жээнбекова Ч. М. Principles and History of Using Punctuation in Literary Discourse [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Bulletin of Science and Practice. – 2024. – Vol. 10, No. 4. – P. 683-686. <https://elibrary.ru/item.asp?id=65620422>
3. Жээнбекова Ч. М. Punctuational Division of Literary Discourse [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Bulletin of Science and Practice. – 2024. – Vol. 10, No. 2. – P. 584-588. <https://elibrary.ru/item.asp?id=60775170>
4. Жээнбекова Ч. М. Punctuation in English and Russian Languages [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Bulletin of Science and Practice. – 2024. – Vol. 10, No. 1. – P. 494-497. <https://elibrary.ru/item.asp?id=59722203>
5. Жээнбекова Ч. М. Литературный дискурс, его разновидности и пунктуация [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2024. – № 1(67). – С. 25-32. <https://elibrary.ru/item.asp?id=65488575>
6. Жээнбекова Ч. М. Особенности употребления запятой в тексте художественного произведения на английском языке [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2023. – № 12-2(87). – С. 121-124. <https://elibrary.ru/item.asp?id=59764796>
7. Жээнбекова Ч. М. О некоторых особенностях использования знаков препинания английского языка [Текст] / Ч. М. Жээнбекова // Вестник Кыргызского Национального университета имени Жусупа Баласагына. – 2011. – № 5. – С. 107-110. http://lib.knu.kg/files/2011/vesnik_Jubilei_KNU2011.pdf

VIII. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Авторефератта диссертациянын негизги мазмуну кыскача чагылдырылган. Автореферат диссертацияга шайкеш келет, бирок кыргызча котормосун бир сыйра тактап коюу керек.

Ишке карата сунуштар жана кемчиликтер

1. Диссертациялык иштин 1-бабында изилдөө маселесине байланыштуу жалпы тил илиминдеги, англис, түркологиядагы жана кыргыз тил илиминдеги изилдөөлөргө жиктелип илимий серепке алынбастан, адабий дискурс, анын түрлөрү жана пунктуация, пунктуациялык система, түшүнүктүк жана пунктуациялык ажыратуу маселелеринин илимий-теориялык негиздерине көңүл бурулат.
2. 33-бетте эки составдуу (эки тутумдуу), жайылма сүйлөмдөр чекит, суроо, илеп тыныш белгилеринин жардамы менен жазылары баса белгиленет. Бул учурда иликтенип жаткан эки тилге мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн салыштырмалуу көрсөткөн иллюстративдик материалдарды да кошо көрсөтө кетсе иштин деңгээли жогорулайт.
3. Диссертациянын 45-бетиндеги акыркы абзацтын акыркы сүйлөмү майда шрифт менен жазылып калган.
4. Диссертациялык иште пунктуация маселелерине арналган Н.А.Кобрина, Л.В.Малаховский, Л.П.Попова, Н.Бейшекеевдин эмгектерин да карап көрүүнү сунуштайбыз.
5. Диссертациялык иштин кыргыз тилиндеги авторефератында изилдөөнүн максаты эки башка көрсөтүлгөн. Маселен, авторефераттын 3-бетинде: “англис жана кыргыз көркөм чыгармаларындагы адабий дискурстун түшүнүктүк-пунктуациялык жактан *мүчөлөнүшү*” деп жазылса, 21-беттеги резюмесинде “англис жана кыргыз көркөм чыгармаларындагы адабий дискурсту мааниси боюнча жана пунктуациялык жактан *бөлүштүрүү*” деп берилген.
6. Изилдөө милдеттеринин 5-пунктунда кайталанган *методология*, *жана* сөздөрү орун алгандыктан, сүйлөмдүн мааниси стилистикалык жактан түшүнүксүз болуп калган. Маселен: “*методологиялык* мамиленин *методологиясын жана* принциптерин аныктайт *жана* англис *жана* кыргыз көркөм дискурстарынын түшүнүктүк-пунктуациялык бөлүнүшүнө илимий талдоо жүргүзөт”.
7. Кыргыз тилиндеги авторефератында диссертациялык иштин актуалдуулугу так аныкталбаган жана стилистикалык жактан түшүнүксүз мааниде которулган: “Англис жана кыргыз тилдериндеги тыныш белгилерин дискурстук системада салыштырып изилдөөгө арналган илимий иш маданият аралык коммуникацияны жана тилдер аралык котормону жеңилдетүү үчүн колдонмо жагынан багытталган, тактап айтканда, түшүнүктүк пунктуация боюнча англис жана кыргыз тилдериндеги кептин эки формасына – оозеки жана жазуу түрүнө жайылтылышы бул **изилдөөнүн актуалдуулугун** көрсөтөт.” Орус тилинде: “Избранная нами для лингвистического исследования тема «Знаки препинания в английском и кыргызском языках (сравнение пунктуационных дискурсивных систем)» нацелена в плане прикладной ориентированности на облегчение межкультурной языковой коммуникации и межъязыкового перевода, а именно распространение нашего исследования понятийной пунктуации на обе формы речи – устную и письменную – английском и кыргызском языках, манифестирует **актуальность настоящего исследования.**”

8. Иштин илимий жыйынтыктарында “Бул лингвистикалык изилдөө заманбап типологиялык-салыштырма тил илимине чоң салым кошуп, тилдерди салыштыруунун негизги маселелерине арналган” деп өзүнүн ишин типологиялык салыштырма тил илимине чоң салымын кошту деп жогору баалайт. Мындай бааны эксперттер, оппоненттер же башка окумуштуулар бериши керек.

9. Изилдөөнүн объектиси катары чекит, суроо, илеп, үтүрлүү чекит, кош чекит, көп чекит, үтүр, сызыкча, тырмакча, кашаа белгилери каралган, бирок кыргыз тилинде сызыкча жана дефис белгилеринин коюлушунун өзгөчөлүктөрү бар болгондуктан, аны да эске алуу керек деп ойлойбуз.

Албетте, бул айтылгандар диссертациялык иштин баасын төмөндөтпөйт, тескерисинче анын деңгээлин жакшыртууга көмөк көрсөтөт.

IX. Жетектөөчү мекемени жана расмий оппоненттерди бекитүү боюнча сунуштун негизделиши.

Жээнбекова Чинара Маматжусуповнанын “Англис жана кыргыз тилдериндеги тыныш белгилери (тыныш белгилердин дискурстук системасын салыштыруу)” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттери катары төмөндөгүлөр сунушталат:

Жетектөөчү мекеме катары К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин чет тилдер кафедрасы сунушталат. Дареги: 722360, Кыргыз Республикасы, Каракол ш., Ж. Абдрахманов к., 103.

Биринчи расмий оппонент – Кусанова Бибикуль Хакимовна, филология илимдеринин доктору (10.02.19 – тил теориясы), Л.Н.Гумилев атындагы Евразия улуттук университетинин чет тилдердин теориясы жана практикасы кафедрасынын профессору.

Илимий эмгектери:

1. Kussanova, V. N. An account of Iranian intermediate EFL learners' vocabulary retention and recall through spaced and massed distribution instructions [Текст]: Б. Х. Кусанова // Journal of Education. – 2023. – Т. 203. – №. 2. – P. 275-284.
2. Кусанова, Б. Х. О константных и вариативных признаках в просодическом оформлении английской ритмической группы. [Текст]: Б. Х. Кусанова // Вестник педагогического сообщества. – 2021. – №3. – С. 32-36.
3. Kussanova, V. N. Bilingual Education in Former Soviet Country: Perspective and Problems [Текст]: Б. Х. Кусанова // Научный журнал «Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан». – 2019. – №. 2. – С. 43-54.
4. Kussanova, V. N. Basic scientific principles of the national idea «Mangilic El» Asia Life Sciences [Текст]: Б. Х. Кусанова // Asia Life Sciences. – 2019. – №. 1 Suppl. 21. – С. 187-197.

Экинчи расмий оппонент - Бектурова Анаркан Абдыжалиевна, – филология илимдеринин кандидаты (10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими), доцент, Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин филология кафедрасынын ага окутуучусу.

Илимий эмгектери:

1. Бектурова, А. А. символ «Барс» в кыргызской языковой картине мира / А. А. Бектурова, Г. А. Байгобылова, Ж. Б. Чотиев // Общество, язык и культура XXI века: Материалы XXXVIII Международной научной онлайн-конференции, посвящённой 25-летнему юбилею Кыргызско-Турецкого университета «Манас», Санкт-Петербург-Бишкек, 29–30 апреля 2021 года. – Санкт-Петербург-Бишкек: Частное образовательное учреждение высшего образования «Институт иностранных языков», Кыргызско-Турецкий университет «Манас», 2021. – С. 257-262. – EDN WWHTNG.
2. Бектурова, А. А. “Categorical Features Of Concepts Zhurok And Heart In Kyrgyz And English Language Pictures Of The World” [Текст]: А. А. Бектурова // Bulletin of Science and Practice, 2022.
3. Бектурова, А. А. Корпусный анализ концепта верблюдов в кыргызской лингвокультуре. [Текст]: А. А. Бектурова, Байгобылова Г. А. // Бюллетень науки и практики. 2023. – Т. 9. №11. – С. 509-518.
4. Бектурова, А. А. Понятийные признаки концепта жүрөк/heart. [Текст]: А. А. Бектурова, Байгобылова Г. А. // Бюллетень науки и практики. 2023. – Т. 9. №12. – С. 461-473.

Жээнбекова Чинара Маматжусуповнанын «Англис жана кыргыз тилдериндеги тыныш белгилери (тыныш белгилердин дискурстук системасын салыштыруу)” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына жооп берет. Андыктан диссертациялык ишти сунуштарды эске алуу менен алдын-ала коргоого сунуштайм.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
филология илимдеринин доктору,
И. Арабаев атындагы КМУнун профессору,
доцент

С.С.Жумалиев

Эксперттик комиссиянын мүчөсүнүн катары тастыкталды.
Окумуштуу катмары
Ф.И.К. доц. Джаркынбаева Н.Б.
17.03.2025 ж.

И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ им И. АРАБАЕВА

КОЛ ТАМГАСЫН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДСИСЬ ЗАВЕРЯЮ *Стамат*